

Cilt 8, Sayı 16, Aralık 2020

Makale Adı /Article Name

POSTMODERN EDEBİYAT-GELENEK
İLİŞKİSİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

A CRITICAL OVERVIEW OF THE
RELATION OF POSTMODERN
LITERATURE AND TRADITION

Yazar

Abdulahkim TUĞLUK

Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, abduhakitugluk@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-1979-3317

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 30.10.2020

Kabul Tarihi: 23.12.2020

Yayın Tarihi: 30.12.2020

Kaynak Gösterme

Tuğluk, A. (2020). Postmodern edebiyat-gelenek ilişkisine eleştirel bir bakış. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), s. 398-408

Öz

Bir edebî eserin hangi düşünce merkezinde kaleme alındığı ya da o eserin çıkış noktasının ne olduğu gibi sorular hep merak konusu olmuştur. Siyasi, ideolojik, dinî, toplumsal ya da bireysel muhtevaya yön veren çıkış noktaları, dönemin edebî yönden hangi karakteristik hususiyetleri taşıdığına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu itibarla uzun süredir dünya edebiyatlarının gündeminde ilk sıralarda yer alan postmodernizm, çok sayıda tartışmayı da beraberinde getirmiş ve edebiyatın konumunu tayin etmek noktasında pek çok nitelikli eserin vücuda gelmesine de öncülük etmiştir. Çok seslilik ve kuralsızlık gibi sloganlarla yola çıkan postmodernizm, özellikle içinde bulunduğumuz yüzyılda edebiyat tartışmalarının odağına yerleşmiş durumdadır. Ancak herhangi bir programı, ölçütü ve kaidesi olmayan postmodern söylem, pek çok yerleşik değeri itibarsızlaştırıp değerinden uzaklaştırarak başı buyruk bir tarzda ifade edebilmektedir. Kuralsızlık sloganıyla edebî eserin oluşumu sürecinde olabildiğine serbest davranan postmodernizm, edebiyata önemli bir katkı sunan geleneği de bazı problemlerle karşı karşıya bırakabilmektedir. Özellikle geleneğin deformasyonu netice veren kimi anlatım teknikleri bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada postmodernizmin gelenekle olan ilişkisi ele alınacak ve bazı örneklerden hareketle dikkat çeken problemlere değinilecektir. Buradan hareketle postmodernizmin geleneğe bakışındaki tutumuna dair bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışma, postmodern edebiyatın gelenekten faydalanırken hangi koşulları gözettiğine dair bir çerçeve sunmayı da amaçlamaktadır. Bu kapsamda dikkat çeken bazı sorular da çalışmamıza dâhil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodernizm, postmodern edebiyat, gelenek, nostalji.

Abstract

Questions such as which center of thought a literary work was written in or what was the starting point of that work have always been a matter of curiosity. The starting points that shape the political, ideological, religious, social or individual content enable us to obtain important clues about the literary characteristics of the period. In this respect, postmodernism, which has been on the agenda of world literatures for a long time, has brought along many debates and has led to the emergence of many qualified works in determining the position of literature. Postmodernism, which draws attention with slogans such as polyphony and irregularity, has become the focus of literary debates especially in the current century. However, postmodern discourse, which does not have any program, criterion or rule, can express it indiscriminately by discrediting many established values. Postmodernism, which attracts attention with its slogan of disorder and acts as freely as possible in the formation process of a literary work, can arbitrarily use the tradition that makes an important contribution to literature as we have mentioned. Some narrative techniques that result in the deformation of the tradition bring some question marks with it. In this study, the relationship between postmodernism and tradition will be discussed and some remarkable problems will be mentioned with some examples. Based on this, an evaluation will be made on the attitude of postmodernism towards tradition. The study also aims to present a framework under which conditions postmodern literature observes while benefiting from traditions. In this context, some remarkable questions were also included in our study.

Keywords: Modernism, postmodernism, postmodern literature, tradition, nostalgia.

“Postmodern” terimi belli bir duyarlılığı ve perspektifi yakalayabilen bir ad.
Hem anında fosilleşebilecek hem de kolayca ele avuca gelmeyebilecek bir ad.”

(Mehmet Küçük)

Giriş

Günümüzde edebiyat, hiçbir dönemde olmadığı kadar bir konumlama problemiyle karşı karşıyadır. Şekil ve muhteva tartışmalarının önüne geçecek kadar ön plana çıkan bu durum, postmodernizmin edebiyatın gündemine girmesiyle birlikte daha geniş bir çevrede etkisini hissettirmeye başlamıştır. Kendisine ‘tanımı yapılamayan’ (Timur, 1999) yakıştırması da yapılan postmodernizm, üzerinde fikir birliği sağlanması güç bir konu olarak dikkat çekmektedir. Nitekim, “postmodern sözcüğünün anlam alanı geniştir, karmaşık ve belirsizdir.” (Şaylan, 2009: 78) Bu karmaşa ve belirsizlik, farklı disiplinlerin de eşlik etmesiyle zengin bir eleştiri ortamına zemin hazırlamıştır. Öte yandan metinlerarasılık gibi yaygın bir etkileşim ağına sahip olan edebiyat metinlerinin başka kanallardan hiç faydalanmaksızın oluşturulması, neredeyse bir imkânsızlığı ifade etmektedir. Hâl böyle iken farklı dönemlerde ve apayrı duygu ve düşünce merkezlerinde neşv ü nema bulan eserlerin de benzer niteliklere sahip olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Sözelimi çok sesliliği/çok renkliliği ön plana çıkardığı vurgulanan postmodernizmin bu özelliğini klasik ya da modern bir metinde bulmak da pekâlâ mümkündür.

İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde dillendirilmeye başlayan postmodernizmin Batı toplumlarına nispetle Türkiye’deki tezahürleri oldukça farklıdır. Nitekim sanayileşme ve bunun öncülük ettiği sancıları Türkiye’den çok daha önce yaşayan toplumların bu noktada farklılık göstermesi de tabiidir. Ayrıca din, tarih, kültür ve toplumsal aidiyet gibi faktörler de bu noktadaki ayrışmayı ayakta tutmaktadır. Nitekim ülkemizde mekanik anlamdaki modernliğin bile tam manasıyla sağlanmadığı dönemlerde sanatta ve özeldede edebiyatta başlayan postmodernizm tartışmaları, süreçlerin farklı geliştiğini göstermektedir. “Modernizmi tam hazmedemeyen Türk edebiyatı, bu süreç olgunlaşmadan postmodernizme karşılaşmış, bunun sonucunda da edebiyatımızda bir kavram karmaşası ortaya çıkmıştır. Edebi açıdan akım ve yaklaşımların iç içe girdiği bu dönemde özellikle üstkurmaca görülen hemen her esere “postmodern” denilmektedir.” (Koçakoğlu, 2012: 171) Diğer taraftan, Hasan Bülent Kahraman, modernite veya postmodernitenin öncelikle sanatsal söylemde yer edinmesini garipsemez ve bunu ‘sanatın varlıkbilimine’ bağlar. (2007: 8) Öte yandan “postmodern teori, barındırdığı perspektifler açısından gereğinden fazla kültürelci olma eğilimindedir.” (Best-Kellner, 2011: 322) Bu eğilim, postmodernizmin ilk olarak sanat ve edebiyat çevrelerinde tartışma konusu olmasına öncülük etmiştir. Ancak gerek modernizm gerekse postmodernizm tartışmalarında karşıt güç gibi görünen, bütünüyle terk edilmesi istenmese de belirli şartlar dâhilinde ve yeni bir biçimde kontrol altında tutulması gereken bir saha vardır ki o da gelenektir.

Gelenek

Geleneği tanımlamak aslında kendisiyle çelişebilecek tüm olasılıkları da kabul etmek demek olan zor bir süreci içermektedir. Çünkü gelenekler, her zaman dogma kaynaklı olmaya yazgılı değildirler. Nitekim Hüseyin Nasr’ın da işaret ettiği üzere (2012: 85) geleneğin bilime de sirayet ettiğini söylemek zor değildir. Nitekim gelenek, tüm rasyonel verilerin desteklenmesi hususunda sağlam bir dayanak olarak dikkat çeker. Hangi bilim alanından olursa olsun orada geleneğin izini görmek

mümkündür. Ancak şu var ki modernizmle birlikte gelenek, geçerli doğru olmaktan çıkmıştır. Değil sadece gelenek, diğer güvenilir bilgi kaynakları da modernizmle beraber şüpheli konuma geçmişlerdir. “Modernlik koşullarında hiçbir bilgi, ‘bilme’nin emin olmak demek olduğu ‘eski’ anlamındaki bilgi değildir.” (Giddens, 2010: 42) Modernizm, doğruları ampirik bir tecrübeyle sınamak ister ve kurumsallaşmasını bu doğrultuda oluşturur. Bu itibarla düşünceler *postmodernleşse* de sistemler -en azından özünde- modern kalmayı yeğler. Çünkü postmodern düşünce, etkin bir denetim mekanizması sağlamaktan uzaktır. Buna karşılık gelenek, önceki bilmelerin tecrübelenmiş tekrarlarını güvenilir kabul ederek kendi koşullarındaki güvenli bilgiyi açığa çıkarır.

Sözgelimi, dünya çapındaki ünlü bir markanın piyasaya sürmüş olduğu ilk arabalardan birini farz edelim. Günümüze göre oldukça ilkel olan fakat döneminde akılları hayrette bırakacak denli modern olan bu arabayı satın alan bir kişinin ilk iş olarak arabasının amblemini çamura bulması şeklinde başlayan ve günümüzün son model arabalarına gelinceye kadar devam eden bir gelenek farz edilsin. İlk etapta kötü gözden sakınma maksadına hizmet eden çamura bulama eylemi, günümüzde otomotiv teknolojisindeki muazzam sıçramalara rağmen devam edebilir ve bu davranış, iki araba arasında kıyaslanamayacak düzeydeki rasyonel farka rağmen garip karşılanmaz. Aksine düzenden sapma hareketi olarak bu eylem bir ölçüde postmodern dir de. Bu noktada Anthony Giddens’in tespiti önem arz eder. “Postmodern bakış açısı, bilgiye yönelik heterojen görüşlerin çoğulluğunu kabul eder; bilimin burada ayrıcalıklı bir yeri yoktur” (2010: 10) diyen Giddens, bilimsel olma kaygısının çoğulluğu devre dışı bırakamayacağını vurgular.

Geleneğin tanımına baktığımızda kavramın sözlük ile terim anlamı arasında geniş bir saha olduğunu görürüz. Gelenek, Türkçe Sözlükte, “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon” (2011: 920) şeklinde tanımlanmaktadır. Edward Shils, geleneği “geçmişten günümüze intikal ettirilen ya da miras bırakılan herhangi bir şeydir” şeklinde tanımlar. (2003: 110) Buna göre geleneğin temelinde aktarım esasına dayanan bir kalıcılığın bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim Mehmed Celâl, 1916 yılının sonunda neşrettiği bir makalesinde, “anane”nin karşılığı olarak “traditum”u verirken, “görülüyor ki bir tarz-ı tefekkür veya hareketin anane pâyesini ihrâz edebilmesi için ortada bir fâsıla bulunmamak gereklidir. Unutulmuş bir anane, artık bir anane değildir. Bir hâtradır, bir fikra-i târihiyyedir.” (1916: 164) şeklindeki sözleriyle, Shils’in neredeyse bir asır sonra yaptığı “intikal” vurgusuna ciddiyetle eğilir. Dolayısıyla burada geleneğin sınırını, unutulmamış olmak ve bir şekilde de olsa devam ettiriliyor olmak ya da buna çalışmak, şeklinde çizmek mümkündür. Söz gelimi, Cumhuriyet öncesi dönemde bir gelenek olarak kabul edemeyeceğimiz Osmanlıcanın kullanımını, bugün için yaşatılması yolunda adımlar atılan bir gelenek olarak görmek pekâlâ mümkündür. Neticede bu kullanıma ara verilmemiş, fakat kesintilerle ve zayıf bir şekilde de olsa ihya edilmesine gayret gösterilmiştir.

Gelenek, bilim ve sanatın hemen her dalında bir mevkie sahiptir. Edebiyatta, felsefede, mimaride, müzikte, matematikte, tıpta, kimyada gelenekten söz etmek mümkündür. Değil sadece bilim ve sanat, başta folklor olmak üzere bütün bir kültür ve genel manada toplum, geleneği zorunlu bir gereksinim gibi bünyesinde taşır. İnsanın eşya ile olan münasebeti hangi düzeyde olursa olsun gelenekten bahsedebilmemiz, onun zamanla birlikte işleyen ve zamanı kendi devinimi için kullanan dinçliğinden kaynaklanmaktadır.

Geleneğin kendine ait normları ve bu normların gelenek dışında kalanlarla giriştiği bir mücadele söz konusudur. Buna ek olarak gelenek, bağlayıcılık da içerdiğinden çatışma zemini oluşturmak için uygun bir zemin oluşturmaktadır. Geleneğin çatışma kültürünü bir zenginlik ögesi olarak kullanmaya vesile olduğu da açıktır. Nitekim Türk edebiyatında Tanzimat ve sonraki dönemlerde çatışma unsurunu besleyen kaynakların başında geleneğin ön planda olduğu görülmektedir. Üstelik gelenek dinî inançlarla beraber kolayca şekillenebildiğinden, gelenek merkezli çatışmaların geniş bir alanda etkisini gösterdiğini söylemek mümkün olur.

Gelenek ve Sonrası

Gelenek, zamanla devinime uğrayan ve böylece sürekli olarak kendisini yenileyebilen canlı bir anlam alanı taşır. İnsanın var oluşundan bu yana aslında her tekâmülün beraberinde getirdiği davranış biçimleri ve anlayışlar geleneği yaşatır. Yani bir bakıma her çağ kendi içerisinde bir gelenek savaşı verir. Her zaman dilimi kendinden önceki döneme göre tekâmül ederek ilerlerken eskide kalanların direttiği yaşantılar geleneği oluşturmaya devam eder. Gelenek, bir taraftan kendi ürettiklerinin rafa kaldırılmasıyla mücadele ederken diğer taraftan yeni yaşantılar yoluyla etkinliğini sürdürür.

Ancak insanlık tarihinin geçmiş çağlarına nispetle devinimin en üst düzeyde olduğu modern çağdan itibaren geleneğin daha geniş bir çapta tartışma konusu olduğunu görmekteyiz. Batı’da ‘aydınlanma’ kavramı ile bahsedilen yenedünya görüşünün zamanla devletlerin bütün yasalarını belirleyen bir toplu değişim aracına dönüşmesi birçok alanda yerleşik bilgilerin sarsılmasını da beraberinde getirmiştir. Geleneğin, insanı hep geçmişe dayalı bir bağla saran sadakati, Horkheimer ve Adorno’nun ‘aydınlanma totaliterdir’ (1995: 22) şeklindeki tespitiyle birlikte düşünüldüğünde gelenek ve aydınlanma arasındaki ilişkinin sanılandan daha güçlü olduğu dikkat çekmektedir. Aydınlanma, akli ön plana çıkararak totaliterleşip ironinin sınırlarını zorlarken, gelenek de şekil değiştirerek ileriki zamanlara ‘nostalji’ olarak aktarılmaktadır. Örneğin 19.yy.’a değin atı binek hayvanı olarak kullanan insanın yaşantısında motorlu taşıtların icat edilmesiyle birlikte köklü anlamda bir değişiklik yaşamıştır. Atın eski zamanlardaki kullanımını, gelenekle olmaktan ziyade çoğunlukla pragmatik bir zorunluluktur. 19. yy. teknolojilerinin bugün için nostaljik bir anlam ifade etmekten öteye gidemediğini söylemek de bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim o dönemin koşullarındaki modern teknolojiler aydınlanmanın uzak kollarıydılar. Demek oluyor ki, alternatiflerin ortaya çıkmasıyla kimi zorunluluklar tedavülden kalkarak artık duygusal haz vermesi istenen etkinliklere dönüşür. İnsanın pragmatist arayışının olağan bir tezahürü olarak karşılanabilecek olan bu değişim, bir dönem sosyal fayda sağlayan bir nesnenin, sonrasında nostalji kaynağı olarak daha çok kültürel bir işleve sahip olmasıyla neticelenir. Yüzyılların birikimi olan bir deneyimi sonlandırmak durumunda kalsa da atı nostaljik bir vasita olarak metropollerde kullanan insan, zorunluluk arz eden bir yaşantının işlevini yitirerek kaybolması üzerine onu farklı biçimlerde ve yine fayda getirecek şekilde kullanmaya devam eder. Postmodernizm, bu tip dönüşümleri özellikle bağlamından koparma şeklinde ortaya koyar. Nitekim “postmodernizm otantiğin düşmanıdır, her türden kültürel formun üstüne çullanıp anlamlarını sıyırmak ve ortada bir tür yeni imaj ya da boyut olarak bağlamsallaştırılmamış ve kolaylıkla idare edilebilir gösterenler bırakmak amaçlarını taşır.” (Gottdiener, 2005: 339) Bu itibarla postmodernizm, “mutlak değerlere, metafizik temellere ve kendi kendisiyle özdeş öznelere ihtiyaç duyan bir sisteme meydan okuduğu ölçüde radikaldir.” (Eagleton, 2011: 156)

Postmodern Edebiyatın Gelenekten Devşirdikleri

Postmodernizmin ilk defa Arnold J. Toynbee tarafından ‘uydurulduğunu’ dile getiren Matei Calinescu, aslında postmodern ifadesinin ilk ortaya çıktığı döneme göre büyük bir değişim geçirdiğini vurgular. Calinescu postmodernizmin ortaya çıkış serüveni için “eski entelektüel ölçütlerin tehdit altında görüldüğü bir tüketim toplumunda kültürün kaderi konusunda karamsarlıkla birlikte kullanılan” ifadesine yer verir. (2013: 147) Kültürün kaderi konusunda endişe ile ortaya çıkan bir düşüncenin daha sonra çok kültürlülük adı altında kültürel dejenerasyona imza atması ve kültürlerin altında yatan derin imgeleri boşaltıp yerine popülist bir amaç ikame etmek istemesi elbette ironiktir. Tam bu noktada postmodernizmin gelenekle olan ilişkisinde zamanla tersine bir ilişki kurulduğunu söylemek gerekir. Bunda, postmodernizmin metne bakışındaki hareket noktası da belirleyici rol oynar. Postmodernizmde, “metinler ve alıcılar (ya da romanlar ve okurlar) arasındaki anlam akışını kontrol eden öncül (yazar) ya da alta yatan (yapısal) bir kaynak ya da mekanizma yoktur: Yalnızca metinsel satırların bir oyunudur olup biten. Söylenecek anlam yerine oyun-anlam vardır.” (Lucy, 2003: 41) Durum böyle olunca, geleneğin postmodern söylemde konumunu muhafaza etmesi oldukça güçleşmektedir. Kimi koşul ve değerleri değil de metin içinde cereyan ettiği varsayılan bir anlam oyununu esas kabul eden bu sistemde gelenek de farklı bir işleve bürünür.

Postmodernizm, modernizmden farklı olarak geleneği kendini devam ettirme aracı olarak kullanmıştır. Öyle ki tüketimi insan yaşamının vazgeçilmez bir bağlayıcılığı olarak örgütleyen postmodernizm, tüketim kültürünü modernizmden farklı olarak kültürel aktivasyonu ile beraber ele almıştır. Her ne kadar Mike Featherstone, postmodernizm-tüketim kültürü ilişkisini ‘gelenek ya da alışkanlık yoluyla benimsemek’ olarak görmese ve bir bilinçten söz etse de (2013: 155), postmodernite, tüketimi bir hastalık derecesine getirmiştir. Tüketim, artık bir gelenek haline gelmiş ve tüketmeyenler ya da daha az tüketenler, gariipsenmişlerdir. Bu bakımdan, postmodernizmin kendi sistemlerini yaşatırken bir ölçüde geleneğin gücüne yaslandığını söylemek yanlış olmaz. Bu çerçevede edebiyat da postmodernizmin uygulama alanlarından biridir. Nostalji, bu kapsamda dikkat çeken bir başvuru merciidir. Geçmişin hatırlanmasından ve tarihî bir vesika olarak kullanılmasından farklı olarak ‘duyumsama’ yoluyla yeni yaşantılar kazandırma niteliğine sahip olan nostalji, geçmişi olduğu gibi kabul etmek yerine ona yeni duygusal bağlarla yaklaşır. Nostaljik bağlam, özün yerine geçerek bir haz oluşturur. Buna, günümüzde siyah beyaz ya da solgun renklerle fotoğraf çekme tutkusu örnek olarak verilebilir. Eskiden teknik bir yoksunluğun mecburiyeti ile çekilen siyah-beyaz fotoğraflar, şimdi artık geçmişe duyulan özlemin ve nostaljinin göstergesi haline gelmiştir. Sanal deneyimlerle simülatif şahsiyetleri mümkün kılan günümüz teknolojisi, böylece nostaljiyi ‘duyumsuyormuş gibi yapma’nın hazzını yaşatmaktadır. Edebiyat ise teknik alanlardan farklı olarak, daha estetik bir haz verme imkânına sahiptir. Sözgelimi postmodern bir düzlem içinde yazıldığı iddia edilen bir metin, okura, Tanzimat döneminin İstanbul’unda dolaşırken hissinin verebilir. Yazarın tercihleri doğrultusunda bu olanak yazıya döküldüğünde, İhsan Oktay Anar gibi önemli kalemlerin bu yöndeki eserlerine tanıklık etme fırsatı yakalamış oluruz. Bu itibarla, postmodern metinlerde yazma eyleminin;

- a) Dil
- b) Üslup
- c) Konu ve muhteva

bakımından geleneğe yaslandığını görmek, gittikçe daha sık karşılaşılan bir uygulama haline gelmektedir. Bu noktada Orhan Pamuk ve İhsan Oktay Anar örneğinden hareketle konuyu detaylandırmak mümkündür.

Orhan Pamuk, romanlarındaki çerçeveyi olabildiğine gelenekçi bir çerçevede oluşturur. Karakterleri ne kadar çağdaş görünümlü ya da aykırı ve aylak görünümde olsalar da onları Yusuf Atılgan'ın *Aylak Adam*'ındaki gibi özgünlüğünü bütün romana yaymış olan bir nitelikte göremeyiz. *Benim Adım Kırmızı*, *Beyaz Kale*, *Kar*, *Masumiyet Müzesi*, *Kara Kitap* ve hatta *Kırmızı Saçlı Kadın*'da, anlatının bir şekilde nostaljiye kaydığını görmek mümkündür. *Kara Kitap*'ın arkasında yer alan tanıtım başlığında 'The Sunday Times' gazetesinin şu ifadesine yer verilmektedir: 'Zengin, yaratıcı, modern bir ulusal destan' Ya da *Benim Adım Kırmızı*'nın arka kapağında ise şu ifade yer almaktadır: "...eski resim sanatının unutulmuş güzelliklerine bir ağıt". Öte yandan *Kafamda Bir Tuhaflık* romanının baştan sona bir İstanbul kültür almanağı olduğunu inkâr edemeyiz.

İhsan Oktay Anar'ın romanlarındaki nostalji ise Orhan Pamuk'unkine nazaran daha az romantik izler taşıyan bir parodi halini almıştır. Osmanlıcanın naifliğini ve kültürel belleğimizin bazı unutulmuş köşelerini yeniden hatıra getirerek kurmacaya döken Anar, istihzayı bir söylem silahı olarak kullanmaktan geri durmaz. Romanlarındaki karakterlerin bugünle irtibatını sağlama yolunda bir joker görevi taşıyan nostaljik unsurlar, kimi zaman geleneğe dönük ciddi ve ironik bir eleştiri de içermektedir.

Öze dönecek olursak geleneğin izlerinin silinemez bir biçimde edebiyatımızda -özellikle de roman türünde- kökleştiğini söylemek durumundayız. Öyle ki Semih Gümüş "bütün postmodernler şu ya da bu ölçüde Ahmet Hamdi Tanpınar'dan roman sanatının gizlerini almıştır" (2010: 119) derken tam da bu noktadaki dip ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. Romancı, postmodern olmaya çalıştıkça, geleneğe daha fazla yaslanma gereği duymaktadır. Nâmık Kemal'in roman tarifini hatırlayacak olursak, (1315: 14) "güzeran etmemişse bile güzeran etmesi imkân dâhilinde..." şeklinde devam eden tanımın, günümüz insanı için artık daha az anlam ifade ettiğini kabul etmek durumundayız. Nitekim günümüz insanı için beşerî ölçülerde güzeran etmemek gibi bir ihtimal neredeyse kalmamıştır. Dolayısıyla, romancının hâlihazırdaki ölçülerle okuru tatmin etmesi kolay değildir. Hâlihazırda gelenek, romancı için bulunmaz bir nimet ve söylem kaynağıdır. Bu itibarla, aşağıdaki sorular, postmodern edebiyat ve gelenek ilişkisine dair yorumların önünü açabilme potansiyeline sahiptir:

1-Postmodern edebiyat, geleneği hangi bağlamda kullanmaktadır?

Gelenek diye ifade ettiğimiz şeyden kasıt sadece nostalji ise nostaljinin anlatıdaki katkısı elbette yadsınamaz ve bu, anlatıyı güçlü kılmak, okurun ilgisini çekmek ve sıradanlığı kırmak için uygun bir kullanım aracı olarak görülebilir. Ancak postmodern edebiyatın geleneği içine alırken onu dönüştüren ve bağlamından kopararak bir tüketim metaı gibi harcayan yaklaşımı da dikkatle irdelenmelidir. Bununla birlikte, "Postmodernizmin geleneği diriltme gayretinde olmadığı altı ayrıca çizilmelidir. Gelenek postmodern eserlere aktarılırken dönüşüme uğrar. Postmodernistlerin geleneğe öykündükleri (pastiche), geleneksel anlatılardan malzeme ödünç aldıkları doğrudur." (Bingöl, 2017: 29) Postmodern edebiyatın çok renklilik/seslilik adına gündeme getirdiği farklılıklar elbette ki sanatın hoşgörüsü içerisinde değerlendirilebilir. Anlatının, tıpkı farklı şeflerce aynı ortamda idare edilen orkestralara dönüşmesinde bir beis görmeyen postmodern söylemin uygulamada ne denli özgürlükçü olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Çok seslilik ve çok renkliliği bir zenginlik olarak kabul eden postmodernizmin normal şartlarda

oldukça kucaklayıcı olması gerekir. Ancak bu noktada dikkat çekici eleştiriler de mevcuttur. Söz gelimi Yaşar Çabuklu, “postmodernlikte çeşitlilik, farklılık ve oyunculuk ancak güvenliği sağlamış tüketimin sürekliliğine hizmet ettiği sürece mevcuttu” (2006: 65) şeklindeki ifadesiyle postmodernliğin hangi koşullarda çok seslilik/rengliliği sağladığını belirtir. Buna göre şunu söylemek mümkündür: Gelenek, postmodernliğin oluşturduğu yaşam biçimlerine ve dolayısıyla postmodernizmin ürettiği düşünce sistemine hizmet ettiği ölçüde makbul ve geçerlidir. Aksi takdirde gelenek, ya eski ve gereksizdir ya da radikal ve ortadan kaldırılmalıdır. Bu da postmodernizmin gelenekten yaralanmada çok da masum olmadığını düşündürmektedir.

Postmodern edebiyatın sanat, felsefe ve sosyo-politik şartlardan doğan kuramsal yönü ile postmodernizmi farklı olma adına kullanan piyasa koşulları arasında bir ayrım yapmak gerekir. Postmodern edebiyatın bu yönünü “satış amaçlı olumsuz anlamdaki postmodern olan” diye niteleyen Metin Cengiz (2007: 159), bir anlamda sözünü ettiğimiz ayrımın işaret eder. Postmodern edebiyatın özellikle medya temelli yükselişinde ve postmodern edebiyat ibaresinin bir etiket olarak hem politik hem de ekonomik bir değer kazanmasında söz konusu karmaşıklığın etkisi vardır. Durum böyle olunca geleneği kullanma adına herhangi bir kaygıdan ziyade medyada ve sanal ortamlarda (sosyal medya vb.) ün yapabilecek, ekonomik değere ulaşabilecek anlatımlar ön plana çıkabilmektedir. Tam bu noktada edebî eserin okura dönük büyülenme işlevinin neredeyse tamamen ortadan kalktığını ve bunun yerine polemik üreten, aynı zamanda çok bilinirlik esasına dayanan bir amacın ortaya çıkışına şahit olmak mümkündür. Üretilen polemiklerin ise daha çok yerleşik değerler ve şahsiyetlerin itibarsızlaştırılarak güncel tartışmalara taşınması olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz gelimi Hz. Mevlâna'nın 21. yy. Türk romanında sık sık entrikaya dayalı konularla yer almasını, bakış açısındaki daralma ve kitleler üzerinde yeni olumsuz algılar oluşturma ile açıklamak mümkündür. Öte yandan postmodern yazarlar, yeni bir yüzle okurlarının karşısına çıkmak, onlara geleneğin belirli bir düşünceye odaklı olmadığı mesajını vermek içinde geleneği ön plana çıkarırlar. Postmodern romanlardaki Osmanlı Türkçesi kullanımını da bu eksende değerlendirmek mümkündür. Yıldız Ecevit konuyla alakalı şu ifadeleri kullanır: “Özellikle son on yıl içinde Türk romanında gözlemlenen Osmanlıca kullanımındaki bu artışın, siyasal İslam'ın ülkede güçlenmesiyle doğrudan ilişkilendirilmesi yanlış olur. Sağda yer alan yazarların ideolojik bir yaklaşımla eski sözcükleri kullanmalarından farklı bir bilincin ürünüdür bu; tabuların gücünü yitirdiği seksen sonrası yıllara özgü bir eğilimdir daha çok: Mutlak değerlerin, kesin doğruların egemenliğini yitirdiği postmodern bakış açısının rengini taşır.” (2008: 333) İhsan Oktay Anar'ın *Yedinci Gün* adlı romanındaki Osmanlı Türkçesi kullanımını bu yönde değerlendiren Ahmet Tanyıldız, gelenekle postmodern roman arasındaki ilişkiyi somut örnekler üzerinden ele alır. (Tanyıldız, 2017)

2-Postmodern edebiyat gelenekten faydalanırken hangi olumsuz argümanları kullanmaktadır?

Postmodern anlatılarda hayat bulan gelenek, aslından uzaklaşmayla sonuçlanan bir deformasyona maruz kalabilmektedir. Ayrıca, postmodern yaşantılarla birlikte avangard tutumlar aykırılıktan çıkarak bir sıradanlığa ve böylece avangard söylemde bulunmak da sanatın dışına kolayca çıkabilen bir bayağılığa dönüşme tehlikesi içermektedir.

Anlatılarda bu bağlamda en çok dikkat çeken olumsuz uyarılar, yerinden çıkarma, bağlamından koparma ve alay malzemesi haline getirme olarak belirmektedir. Bunu kimi zaman parodi ile kimi zaman da kolaj ya da daha sarmal

bir yöntem olan brikolaj ile sağlayan anlatıcılar, örtük ve yumuşak bir üslupla hareket ederek bir tür algı oluşturma çabasına girer. Yani geleneğe ait olanı doğrudan hedef göstermez ve sanki onun yanında imiş gibi tavır takınır. Ancak asıl sunulmak istenen geleneğin yozlaşmış ve saldırılması gereken yönüdür. Bu tarihî bir olay, kişi, yer ya da dinî bir inanç olabilir. Daha önce bahsettiğimiz Mevlânâ ve Şems imgesinin son dönem Türk romanındaki algılanış biçimi ve bunun okurlarca gerçeğin kendisi olarak kabul edilme tehlikesi bu minvalde değerlendirilebilir.

3-Geleneğin popülist çıkarlar adına kullanılmasına karşı gözetilmesi gerekenler nelerdir?

Bu husus aslında günümüz edebiyat camiasının yüksek sesle dile getirdiği meselelerin başında gelmektedir. Çünkü postmodernizmin kural tanımaz ve alabildiğine serbest tutumu birtakım kişisel ve toplumsal hak ihlallerini de beraberinde getirebilmektedir. Bu ihlaller hukukî açıdan herhangi bir probleme yol açamayacak olsa bile sanatın doğasında yer alan estetik hassasiyete zarar verebilmektedir. Nitekim estetize edilmiş bir yaşantının ya da duygunun yıllar sonra postmodern bir metinde ayaklar altına alınmış bir parodide karşımıza çıkması, eleştirmeni dikkatli olmaya sevk etmektedir. Postmodern de olsa ‘sanatlı olan’ın değil ‘çok kazanç getiren’ ve yüzeysel bir bakışla ‘çok beğeni getiren’in revaçta olduğu bir yazınsal saha yeni tartışmalara da kapı aralamaktadır. Metinsel belleğinin önemli bir kısmını gelenek ve onun diğer paydaşları olan kültürel ve dinî çerçeveden alan postmodern yazarlar, bunun diyetini ödemek adına olsa bile parodinin dozunu ayarlama hususunda daha dikkatli davranabilir. Her ne kadar Lyotard’ın “bilgi de artık satılmak için üretiliyor ve yeni bir üretimde değerlendirmek için kullanılıyor (...) kullanım değerini yitiriyor” ifadesi (2013: 14-15), bilgiden sanata bulaşan ‘her şeyi satmaya programlama’ talihsizliğinin önünü açıyor olsa da, sanatın geleceğinin böyle bir yükü kaldırmayacağını öngörmek zor değildir. Artık kendisinden önce ederinin konuşulduğu ve böylece neyin mübah olduğu sorusunun hiçbir öneminin kalmadığı bir sanat felsefesi, edebî metinlerin ve özelde romanların daha az estetik haz uyandırması ile sonuçlanma ihtimali ile karşı karşıyadır.

Edebî bir eser oluşturma, her ne kadar yazarına bir özgürlük alanı tanısa da bağlamından tümüyle koparmamak ve gerçeği ters yüz etmemek de yazarın gözetmesi gereken etik bir gereksinimdir. Yazar, hangi bakış açısının merkezinde bulunursa bulunsun, yerinden çıkarma eylemini, bir tümünden yıkım aracına dönüştürmemelidir. Bu minvalde tarihten ya da toplumu meydana getiren bileşenlerden yararlanmak, aynı zamanda geleneğe yaslanmak olarak düşünüldüğünden, söz gelimi tarihî vakaların iyi analiz edilmesi ve bunların kurgulanmasında insaf terazisinin gözetilmesi önemlidir. Öte yandan yazar, anlatımın bir metinlerarasılık değirmeninden geçtiğini ve bu şekilde yeni bir ürüne öncülük ettiğini dikkate almalı ve geleneğin işlenmesi konusunda hassas bir işçi tavrıyla kalemını oynatmaya gayret göstermelidir.

Sonuç

Postmodernizmin gelenekle olan ilişkisi sadece basit bir faydalanma ya da olağan bir metinlerarası ilişkiden ibaret değildir. Postmodernizm, geleneği işlerken kendi şartlarını öne sürerek ve fayda/çıkar analizini yaparak yola koyulur. Bu bakımdan, postmodern metinlerde geleneğin yozlaştırıldığını ve bir tür reklam malzemesi haline getirildiğini görmek mümkündür. Postmodernizmin sloganlarına uyum sağladığı için kimi zaman hoş karşılanırsa da, bu durum, edebî yapıtların bir parodi sarmalında kısır döngüye uğraması tehlikesini beraberinde getirmektedir. Nitekim postmodern metinlerde parodinin kullanımının, kimi zaman amacından saparak geleneği yıkma şeklinde tezahür ettiğini görmek mümkündür. Bunun yanı

sıra postmodern metinlerde sıkça karşılaştığımız ve gelenekle güçlü bir ilişkisi olan dinî ve tarihî imgeler, sıklıkla popülist söylem vasıtası olarak kullanılabilir. Nitekim sonsuz bir özgürlük tasavvuru içinde inşa edilmek istenen bir metnin edebîlik problemiyle karşılaşma ihtimali bir hayli yüksektir. Gelenek, bu noktada özenle ele alınması gereken bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Best, S.-Kellner, D. (2011). *Postmodern Teori*. çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bingöl, U. (2017). Postmodernizm ve gelenek. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, S 7, s. 20-33.

Calinescu, M. (2013). *Modernliğin Beş Yüzü*. çev. Sabri Gürses, İstanbul: Küre Yayınları.

Cengiz, M. (2007). *Küreselleşme, Postmodernizm ve Edebiyat*. İstanbul: Digraf Yayınları,.

Çabuklu, Y. (2006). *Uzam ve Kötülük*. İstanbul: Everest Yayınları.

Eagleton, T. (2011). *Postmodernizmin Yanılsamaları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ecevit, Y. (2008). *Postmodern Türk romanında Osmanlıca kullanımı. Hece Dergisi*, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, (138-140): 333-342.

Featherstone, M. (2013). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. çev. Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gümüş, S. (2010). *Modernizm ve Postmodernizm*. İstanbul: Can Yayınları.

Giddens, A. (2010) *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gottdiener, M. (2005). *Postmodern Göstergeler*. çev. E. Cengiz, H. Gür, A. Nur, İstanbul: İmge Kitabevi.

Horkheimer, M.-Adorno, T.W. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kahraman, H.B. (2007). *Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Koçakoğlu, B. (2012). *Anlamsızlığın Anlamı Postmodernizm*. Ankara: Hece Yayınları.

Küçük, M. (2011). *Modernite versus Postmodernite*. İstanbul: Say Yayınları.

Lucy, N. (2003). *Postmodern Edebiyat Kuramı Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Liotard, F. (2013). *Postmodern Durum*. çev. İsmet Birkan, Ankara: Bilgesu Yayınları.

Mehmed Celâl (1916). *Anane, Edebiyat Mecmuası*, 1(9):163-165.

Namık Kemal (1315). *Celâleddin Harzemşâh*, Mısır: Kânun-ı Esâsî Matbaası.

Pamuk, Orhan (2012). *Benim Adım Kırmızı*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Orhan (2015). *Kara Kitap*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Seyyid Hüseyin Nasr (2012). *Bilgi ve Kutsal*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Shils, E. (2003). Gelenek nedir?. *Doğu Batı Dergisi*, (25): 101-131.

Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Tanyıldız, A. (2017). İnşânın postmodern terennümü II: Yedinci Gün'de Osmanlı Türkçesi kullanımına dair, *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*. Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, (7): 87-98.

Timur, K. (1999). Tanımı yapılamayan postmodernizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1): 319-323.

Türkçe Sözlük (2011). haz. Şükrü Halûk Akalın vd. 11. baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.